

ARCHIVNÍ PRŮZKUM

PHDR. LUBOŠ LANCINGER

V sedmi ročnících Průzkumů památek podala již na tomto místě řada uznávaných odborníků hluboké úvahy o různých aspektech průzkumové činnosti. Pokusil bych se připojit několik glos o průzkumu archivním. Ve zcela nedávné době jsem měl příležitost vyslechnout řadu stesků od pracovníků ze sféry památkové péče a průzkumu na nedostatek specialistů, schopných kvalifikovaně zpracovat archivní dokumentaci pro konkrétní stavební památku. Tato dokumentace je nedílnou součástí metodiky stavebně historického průzkumu, před časem publikované Státním ústavem památkové péče. Zakladatel a tvůrce této metodiky, doc. dr. Dobroslav Líbal, DrSc. v prvním ročníku Průzkumů uvedl: „V rámci průzkumné práce se rozvinula rovnocenná účast historiků a historiků vývoje architektury, včetně stavebních konstrukcí.“

Co musí specializovaný historik znát a umět, má-li se stát rovnocenným účastníkem průzkumu? Musí být obeznámen s dislokací archivních fondů v rámci stávající organizace archivnictví a s dějinami administrativy, aby znal okruh nadějných agend, věděl kde a jak v nich hledat, jak hledané formulovat a co může od archivu, ve kterém jsou uloženy, žádat. Posledně uvedený požadavek je stále náročnější s odbouráváním zavrženého prago-centrizmu a pokračujícím demokratickým přenášením pravomocí do úrovně místních institucí. Již i do denního tisku pronikla kritika neprůhlednosti a nepředvídatelnosti místních výkladů děravých zákonů a uplatnění z nich odvozených provozních řádů a centrálních pokynů. Studijní provoz by měl být rozumným kompromisem mezi zájmem badatele a zájmem instituce. Bohužel druhá miska této váhy mnohdy převažuje až do podoby těžkého překážkového závodu, kdy je třeba se vyptávat, jaké ze podmínky v dané oblasti našeho nevelikého státu platí (Nezávaznost závazných úředních dob a jejich výpadky, libovůle v předkládání pomůcek, dávkování předkládaných jednotek, formy ochranných opatření, lhůty, rezervace apod.).

Když má badatel-specialista zvolené písemnosti na stole, musí je umět přečíst v dobovém písmu a individuálním rukopisu. Protože jsou většinou cizojazyčné, musí jim porozumět, vybrané partie přeložit se znalostí obecné i odborné dobové terminologie. Hledanou informaci je nutno nepřehlédnout často v desítkách a stovkách stránek rukopisu, které není čas pročitat, nýbrž v omezeném časovém limitu jen globálně, nicméně se soustředěnou pozorností projít. Předmětem zájmu nejsou skutečnosti ze života, postavení, důstojnosti a působení dávných majitelů staveb, nýbrž skutečnosti z vývoje konstrukcí a hmot těchto staveb, jejich poruchy, požáry, rozsah destrukcí, konkrétní podoba obnov a úprav. Typickými prameny jsou korespondence s úředníky, staviteli a dodavateli, stavební smlouvy, rozpočty, účty, protokoly, úřední popisy, ovšem i kronikářské zápisy. Pro městské řadové domy je specifickým, zprostředkujícím pramenem místopis, žel, jako obor po desetiletí přehlížený, pro svou pracnost opomíjený a pro nepatrnost odměny nazíraný spíš jako osobní hobby. Zde uváděné prameny mají povahu písemnou a jejich soustavné vyhledávání vykrystalizovalo až z praxe v někdejší SÚRPMO pod vedením dr. Líbala. Ve svém komplexu doplňují a velmi často musí nahradit vzácnou a většinou nedochovanou a nedostatečnou plánovou dokumentaci.

Pro stavbu byl vždy prvořadým pramenem plánový výkres, původní i kopírovaný, předvádějící provedený i neprovedený návrh úprav, zaměření nebo podávající pouhé dislokační schéma či prostou informaci dobovému zájemci. V počátcích průzkumové praxe byl a pro mnohé projektanty zůstává stále pramenem jediným. Stává se i v současnosti, že technicky erudovaní příjemci archivní rešerše berou na vědomí jen dobové plány. Texty nečtou, protože ve srovnání s plány nejsou dost názorné a jsou náročnější na představivost. S parafrází antického povzdechu bylo by možno říci: „Scripta non leguntur“. Napsané se nečte. Dochovanost plánů pro jejich choulostivost a atraktivitu je však nízká, k řadě objektů se nenajdou žádné a jejich doplnění je proto nezbytné. I u plánů, zvláště starších, je většinou potřebná asistence historika při luštění jeho názvu, legendy, autora, datování a pro případné hledání průvodních spisů a jiných souvislostí.

Získané údaje grafických a písemných pramenů je třeba vyhodnotit, uvést do věcných i časových souvislostí, odvodit užitečné poznatky i ze zdánlivě druhotných sdělení, ze zámlk apod. Průzkum musí vyčerpat veškerý okruh pramenů, přicházejících v úvahu. Ten okruh může být ale v některých případech dosti omezený vlivem nepřízně věků a v současnosti i byrokratickými vlivy. Tyto vlivy dodávají průzkumové činnosti rysy základního výzkumu, kde stoprocentní výsledek není nikdy zaručen. I v příznivém případě má celý postup podobu skládání mozaiky z drobných střípků, protože nález pramene, který by rázem osvětlil celou problematiku, je vzácný jako rosettská bilingva. Protože průzkum je, jak bylo výše řečeno, rovnocennou prací historika a historika architektury, nesmí výsledný výstup archivní rešerše vnucovat apodikticky formulované závěry, nýbrž má nabízet v případných alternativách interpretaci shromážděných poznatků. Ta teprve po konfrontaci s rozbohem budovy samé jako základním pramenem, resp. s jeho interpretací bude ověřena a přijata nebo s odůvodněním odmítnuta v závěrečné syntéze.

Specializovaný historik tedy v tomto procesu vystupuje v roli, která se ve sportu označuje jako „hráč v poli“, nahrávač nebo nejvýstižněji „nosič vody“. Skromně a ukázněně přidává svou trochu do mlýna, pro jejíž dosažení, jak bylo ukázáno, nemá umět zrovna málo. Pokud průzkum přinese pozoruhodné poznatky, těžko svou rovnocennou část uveřejní sám. Musí vystupovat se spoluautorem, pokud se oba dohodnou. Často skončí „pod čarou“. V tržních podmínkách mu některý investor nebude chtít zaplatit ani samotnou rešerši, protože vnímá jen počet stránek a nikoli počet hodin a know how. Pokud specialistu nezaštítí odborná instituce nebo nezíská-li vedlejší zdroj příjmu, neužije se.

Vraťme se k výchozímu konstatování a pohlédněme na potenciálního adepta. Málokdo si na studiích uchová romantické ideály, pokud je měl. Řečeno s Mistrem Janem, chce „mít dobré bydlo a být lidem vzácn“. Ideálem je zahraniční stipendium, co nejrychleji a s nejmenším odporem rozhojněná bibliografie jako příloha ke konkurzním přihláškám. Ani ty s nižší akcelerací nemá co nasměrovat. Škola jim dá jen elementární základy řemesla. Potřebují placenou praxi pod vedením nebo v kontaktu se zkušenými specialisty obou rovnocenných částí průzkumné práce. Základnu pro to může poskytnout jen instituce, sotva individuální podnikatel. Kromě rozsáhlých znalostí by museli i umět vnímat svou práci jako každodenní dobrodružství poznání. Zažít povznášející pocit, jak se objekt, zpočátku pouhé jméno, postupně obléká do svých historických reálií až do plné, plastické podoby. Museli by si i zvyknout, že jim ve studovaných materiálech pod rukama prochází řada zajímavých námětů, k jejichž zpracování se dostanou jen s mimořádným vypětím nebo až po letech nebo také nikdy. Kdo všechny tyto podmínky a nároky přijme a splní, bude jistě vítán.

